

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

בשמך רחמנא. העיקר הראשון מן המאמר השיב בו הרב הגדול ז"ל על בעל הלכות גדולות זצ"ל מפני שהביא במניין המצוות מקרא מגלה ונר חנוכה מכלל מצוות עשה. וכן מאה ברכות בכל יום ונחום אבליים ובקור חולים וקבורת מתים והלבשת ערומים ולחשוב תקופות ושמונה עשר יום לגמור בהן את ההלל. לפי שאלו כולן מצות דרבנן אינן מן התורה. ותשובותיו על זה תשובות גדולות מאד כאילו מכריחות להודות בהן.

וטרם אתחיל לדבר עם לבבי בענין הזה אומר מה שנסתפק לי אף על פי שידעתי שהכל מחזיקים בו כדבר פשוט וזה במה שאמרו בסוף מסכת מכות (כג ב - כד א) דרש ר' שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו למשה בסיני שלש מאות וששים וחמש כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה כנגד איבריו של אדם ואמר רב המנונא מאי קראה תורה צוה לנו משה וגו' תור"ה בגימטריא הכי הוה והקשו תורה תרי"א הוה אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו. והנה על פי זו המימרא בא בעל הלכות גדולות ומנאן אחת לאחת למצוא חשבון ואחריו נתפשט הדבר מאד והוסכם בין כל החכמים והתלמידים ונתפרסם בהמון שזה סכום כל המצות ונתחברו בזה שירות פיוטין ואזהרות נעימי זמירות. מהם לחכמי ספרד רבות מאד בארץ אנדלוס כאשר הזכיר הרב זצ"ל (בהקדמה) ומהם בארצות אחרות בכל פנות הגולה. וכבר אמר הרב ז"ל (שם) שזה דבר שלא יסכל אותו אחד מכל מי שמנה המצות שזה הוא מנינים. ואני בעניי עם כל זה עלה בלבי ספק על זו המימרא אם היא דברי הכל או יש בה מחלוקת. וספק אחר אם היא הלכה למשה מסיני. כלומר שנאמר למשה מפי הגבורה כך וכך מצות אני מוסר לך לצוותם בישראל מורשה, או שהוא אסמכתא בעלמא מן הגמטריה הזאת, שזה החכם ר' שמלאי הדורש זה מצא המצות כן לפי המנין שמנה בהם ונתן בהם סימנין ובא רב המנונא אחריו וסמך המנין הזה לגמטריה הזו. ומה שהביא אותי לידי ספק מפני שמצינו מחלוקת בגמרא בפסוקים רבים אם הם מצוה או רשות. מהם מה שאמרו במסכת סוטה (ג א) וקנא את אשתו דברי ר' ישמעאל רשות ר' עקיבא אומר חובה, לעולם בהם תעבודו ר' עקיבא אומר חובה ר' ישמעאל אומר רשות, לה יטמא רשות ר' עקיבא אומר חובה. הנה לדעת ר' ישמעאל יחסרון כאן שלש מצות מן רמ"ח. וכן המחלוקת של הבדלת סימן אחד בחטאת העוף דלרבנן לא יבדיל הוא לאו ולר' אלעזר בר' שמעון מאי לא יבדיל אין צריך להבדיל כמו שאמור בגמר זבחים (סה ב). וכן חמץ בפסח לאחר זמנו לדברי ר' שמעון הוא מותר מן התורה ולר' יהודה הוא לאו בפני עצמו וראוי להביאו בחשבון. וכן חמץ לפני זמנו משש שעות ולמעלה הוא בלאו ולר' שמעון אין בו לאו. ויהיו לרבי יהודה באכילת חמץ שלשה לאוין אחד בחמץ לפני זמנו ואחד בחמץ בפסח ואחד לאו שלחמץ שעבר עליו הפסח ושלשתן ראויין להמנות מפני שזמנו שלזה לא זמנו שלזה. והנה הרב עצמו ז"ל מנה (ל"ת קצט) חמץ משש שעות ולמעלה לאו בפני עצמו והוא כדברי ר' יהודה ולר' שמעון אין בו לאו כלל כמו שמפורש בפרק כל שעה (כח א - ב). ועוד אני עתיד לזכור זה בעזרת האל (שם). ובראשון שלקדושין (כא א) וגאל את ממכר אחיו רשות דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומר [חובה]. וכן זו ששינוי (מכו' יא ב) רוצח שיצא חוץ לעיר מקלטו ומצאו גואל הדם ריה"ג אומר מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם רבי עקיבא אומר רשות ביד גואל אדם /הדם/ ואין כל אדם חייבין עליו. וכן חלקו האמוראים בקרית שמע (ברכות כא א) מהם אמרו קרית שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא ומהם סוברים דקרית שמע דאורייתא וכבר פסק הרב כן (מ"ע י ורה"ל ק"ש). וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ס"פ בחקותי) לדברי האומר מנין ליוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי מנין שלא אמר כלום תלמוד לומר כל חרם אשר יחרם לא יפדה אינו מצוה אלא דין מדיני הערכים וכמו שביאר הרב ז"ל בעיקר השמיני (קמח - נ) אבל לדברי האומר לא תשקול מניה ממנוא ותפטרניה לאו גמור הוא כמו לא תקחו כופר לנפש רוצח (ל"ת רצה) וכמו שבא כל זה בגמר כתובות בפרק שלישי (לז ב). אלו וכיוצא בהן לדברי האומר חובה הן מן המניין של תרי"ג מצות ולדברי האומר רשות אינן נחשבים וצריך הוא להביא במנין זה של תרי"ג מצות אחרות כמספרם וישלים עשה במקום עשה ולא תעשה במקום לאו וצריך שיהיו הדברים ההם שיביא הוא במנין הזה אינן מצות לדברי האומר באלו חובה. ואין לנו בתורה עניינים כאלו. ועוד כי היה להם כפי דרכם הנהוג בתלמוד להקשות ולומר ולמאן דמני הנך נפיש להו מצות. אי נמי למאן דמפיק הנך במאי משלים להו. וכן ראיתי עוד שנאמרו בזה מדרשים רבים ואסמכתות הם תימה בעיני שדורשים בציצית וזכרתם את כל מצות י"י שמניין של ציצית בגימטריא שש מאות ויש בציצית שמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג. וזה כתבו רש"י בפירושי התורה (ס"פ שלח). ואיני יודע אם אגדה היא. ומכל מקום אינה מן התורה שהרי ב"ה אומרים בחוטין שאינן אלא שלש (התכלת מא ב) ויחסרון להם שתיים מן הסימן הזה. והקשרים חמשה היאך ימנו בתורה שאין חיובו מן התורה אלא בשני קשרים כדאמרינן בפרק

התכלת (לט א) ש"מ קשר העליון דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי והא קי"ל התוכף תכיפה אחת אינה חיבור אלא שמע מינה קשר העליון דאורייתא. ואולי נאמר שזו המימרא שלרבי שמלאי אינה דברי הכל ויש בה מחלוקת אלא ר' שמלאי מנה המצות לפי דעתו וסברתו בהן ומצאן כמספר הזה ויסד בהן הדרשא הזו ועל כן לא הקשו ממנה לר' ישמעאל בחסרון שלש מצות עשה ולר' שמעון בחסרון שתי מצות לא תעשה אבל אם יחסרו להם לא יודו באסמכתא הזו ובמניין הזה. אבל אף על פי שנביא אותה במחלוקת נודה שהיא הלכה לפי שהסוגיות בתלמוד כן כדאמרינן בשבועות (כט א) ונדריים (כה א) ולימא להו קיימו עבודה זרה וכל התורה כולה אי נמי שש מאות ושלוש עשרה מצות שנאמרו. ואנו למדין מזה שזה להם מנינם שלמצות. אף על פי שיש לומר כי הקושיא הראשונה עבודה זרה וכל התורה כולה היתה לדברי הכל והשנייה נאמרה לדעתו שלר' שמלאי לפי שלא הוזכר בגמ' מנין אחר, ובגמר שבת בפרק א"ר עקיבא (פז א) אמרו שבר את הלוחות מאי דרש אמר ומה פסח שהיא אחת מתרי"ג מצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו כל התורה כולה כאן וישראל משומדים על אחת כמה וכמה. ובגמר יבמות (מז א) אמרו בנעמי דאמרה לרות מפקדינן שש מאות ושלוש עשרה מצות. ועוד נתפשט המנין הזה מאד בהגדות כמו שאמרו בבראשית רבה (פכ"ד ה) אמר ר' יודן בר' סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו ומה טעם זה ספר תולדות אדם אמר הקדוש ברוך הוא יציר כפי ואיני נותן לו חזר ואמר שש מצות נתתי לו ולא יכול לעמוד באחת מהן והיאך אני נותן לו מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה ושלוש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה. וכן במדרש רבי תנחומא (ס"פ קרח תצא ב וילך ב) ובמדרשי אגדה אחרים הורגלו להזכיר הסכום הזה. אבל ראיתי במדרש חזית (א) ריב"ל ורבנין ריב"ל אמר שני דברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא אנכי ולא יהיה לך הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות ורבנין אמרי כל הדברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי טעמון דרבנין אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מה עבד לה ר' יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה או אינו מדבר דבר עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים ושלושה דברות ר' עזריה ור' יהודה בר' סימון ריב"ל תפיש שטתיה אמר כתיב תורה צוה לנו משה כל התורה כולה שש מאות ושלוש עשרה מצות הוי תורה בגימטריא עולה כמנין תרי"א מצות דבר משה עמנו ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא הוי אומר ישקני מנשיקות פיהו. עד כאן דברי אגדה זו. והנה מדרשו שלרבי המנונא שמנה תורה צוה לנו משה תור"ה בגימטריא הם בכאן דברי יחיד ורבנין חלוקין עליו ולא נתברר שם אם הם חלוקין על הכל לגמרי כלומר על מדרשו שלר' שמלאי עצמו שאמר תרי"ג מצות ניתנו לו למשה בסיני או שהוא מסורת בידם והכל מודים שכך הוא סכום המצות. שגם שם במדרש חזית הזכירו הסכום הזה פעמים רבות. ומפני התפשטות החשבון הזה שם ובכל מקום נאמר שהוא מסור בידם מפי משה רבינו מסיני ועם כל זה אינם נמנעים ממחלוקתיהם במצוה מן המצות שזה יאמר רשות וזה יאמר חובה כי יודע האומר רשות שיש מצוה ממלאת החשבון ולא יקפידו בגמרא לשאול עליה ולמנותה מפני עומק העניין וריחוק שיבארו כל התורה וימנו מצותיה כמו שאמרו בדבר נקל מזה (קדושין ל א) וניתי ספר תורה ונמנה לא פקיעין אבל מן הסתם יסמכו על זה המנין כי הוא המקובל בידם. אבל בעל ההלכות זצ"ל סבור שזו המימרא וכל כיוצא בה במספר הזה תפשו בחשבונם כל המצות הנוהגות בישראל לדורות ועשו להם סימן כמניין איבריו שלאדם וכמנין ימות החמה ולא היתה כוונתו שלר' שמלאי במימרא הזו אלא לדרוש מה שהוא משלים עליה בא דוד והעמידן על אחת עשרה בא ישעיה והעמידן על שש בא [וכו' בא] חבוקק והעמידן על אחת. וכן רב המנונא שמצא לו סמך מאי קראה אינו אלא אסמכתא ורמז בעלמא. והרבה פסוקים מלבד זה כתוב בהן תורה ואינם באים בחשבון אותיות. וענין כזה בכמה מקומות בתלמוד נאמר על כלל האסמכתות בעניינים שהם מדברי סופרים ולשונם השגור ברמזים הוא זה מאי קראה. ועל העיקרים אומרים שנאמר או מנא לן או מנא הני מילי. ולא תמצא שיאמר בעל המימרא עצמו מאי קראה אבל חכם אחר אחריו מסמיך הדבר לקרא. רוב דבריהם יביאו בהם בלשון מאי קראה פסוקי קבלה ומהם מן התורה לסמך. כמו שאמרו בגמר סנהדרין (צז א) א"ר יצחק אין בן דוד בא עד שתהפך כל המלכות כולה למינות אמר רבינא מאי קראה כלו הפך לבן טהור הוא. וכן לשון ההגדה ברות ונעמי תפשו להם כל המצות שאין הכוונה אלא שאמרה לה סכום המצות כולן כדי שתפרוש. או שיחשבו שאמרה לה ברוח הקדש אפילו מצות העתידות להתחדש כמו שאמרו (יבמו' שם) מפקדינן תחום שבת. והיא מצוה מדבריהם (ערמב"ן ל"ת שכא). ואני חושב שהיא תקון שלמה ובית דינו מכלל עירובין.

ואחרי זה אומר כי הרב השיב על בעל ההלכות ז"ל ארבע תשובות יפות וטובות מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות לאשר להם עינים פקוחות ואזנים קשובות. בראשונה אמר כשיהיה לשון התלמוד נאמרו לו למשה איך נאמר בדבר שהוא מדרבנן שהוא בכלל המניין הזה. ואמנם בעל ההלכות אינו גורס כן אבל בנוסחא שלו מצאתי כתוב דרש ר' שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצוות נצטוו ישראל. והלשון הזה יכול כל מה שנצטוו אפילו מדרבנן, ובמצוות של דבריהם אנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו. ומ"מ אפילו לפי הנסחאות שכתוב בהם נאמרו למשה מסיני אינו דבר רחוק ונפלא להביא בכללן מיעוט מצות שלדבריהם משלשה טעמים. האחד מפני שהחכמים נוהגין זה תמיד להביא בעניינים שלדבריהם לשון תורה ולחזק אותם עוד בפסוקי תורה כמו שאמרו (ר"ה יו א) מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג אמר הקדוש ברוך הוא נסכו מים לפני בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות וכו'. והדבר ידוע בגמרא שאין אלא דרבנן. ושם (לב א) עוד אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר דרחמנא אמר לידיך, ואף על פי שהם דרבנן בלא ספק. ומפורש אמרו (שם לד ב) הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דרבנן הא דאורייתא, וכן אמרו עוד. והשני כי מנהג החכמים בתלמוד וגם בתורה ובנביאים כן שלא יחוש להוציא דבר אחד מן הכלל וידברו על הרוב כענין שכתוב (וישלח לה) אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם והנה חשב בנימן ולא נולד בפדן ארם, רק על הרוב ידבר. וכן (ויגש מו) כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים והנה אפרים ומנשה לא באו ליעקב מצרימה גם יוסף שם היה. וכן (ס"פ וישלח) אלה בני עדה ועמלק אינו בנה. וכן (פ' בא) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה והם מעת גלות אברהם מארץ כנען בפעם הראשונה ועמדם בשאר ארצות רק רוב המושב בארץ מצרים היה. וכן בספר עזרא (א) במניין שאמר הכתוב בעולי גולה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן וכתוב עוד (שם ב) וישבו לירושלם ויהודה איש לעירו ומונה שם יהודה ובנימן וכהנים ולויים ונתינים ובני עבדי שלמה וכתוב אחר (שם) מספרם כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים ושנו בסדר עולם (פכ"ט) בפרט אינם אלא שלשים אלף ושנים עשר אלף היכן הם אלו שעלו משאר שבטים. והנה לא חשש הכתוב להזכירם למיעוטם מכל שבט ונספחו על אלו. ובדברי חכמי רבות בתלמוד. והנה שתי פרשיות בתורה ובהן מצוות רבות ולא נאמרו למשה בסיני אלא לאהרן נאמרו ולא בסיני, פרשת שתוי יין ופרשת משמרות כהונה ולוייה ומתנות כהונה ולא חשש להוציאם מן החשבון הזה. ומצוות רבות לא נאמרו בסיני אלא בשעת מעשה כגון דין מקושש ובנות צלפחד ולא חששו לכך. וכעניין הזה אמרו בגמרא דבני מערבא בראשון שלראש השנה (ה"א) לענין שני מלכותו שלדוד אמר יהודה ברבי חשבון מרובה בולע חשבון מועט. ועוד שכיון שנאמר למשה בסיני שיקבלו עליהם ישראל מצות ב"ד הגדול ובאו הם ותקנו את אלו כבר נאמרו כלם למשה בסיני אין הפרש ביניהם באמירתם סיני אלא שזה בפרט וזה בכלל. וכבר הראית לדעת מדברי הרב שהחכמים דורשים במצוות העתידות להתחדש שקבלו אותן עליהם בסיני, כאותה שהזכיר מפרק שבועת הדיינין (לט א) וכן מצינו כשהשביע משה את ישראל אמר להם הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום שנ' ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת אין לי אלא מצות שנצטוו בסיני מצות העתידות להתחדש כגון מקרא מגילה מנין, כלומר מנין שהשביען משה עליהן על דעת המקום ועל דעתו ת"ל קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם קיימו מה שקבלו עליהם כבר. הרי זה דבר מפורש להם שקריאת מגלה מקובלת מסיני ונכרת עליה ברית כשאר המצוות ובאה בה שבועה על דעת משה ועל דעת המקום אם כן למה לא יאמרו עליה ועל כיוצא בה נאמרו למשה בסיני. ואם לא יהיה הברית אשר נאמר בה בסיני אלא שיאמינו בכל מצוה שיסדרו אותם החכמים והנביאים אחרי כן כמו שהרב מפרש בכאן כל זה לא יפגום שלא יוכלו לומר בהם נאמרו למשה בסיני כמו שאומרים קיימו מה שקבלו עליהם כבר בסיני:

והנה בכאן הביא אותנו משך העניין לדבר במה שהרב מתמיה אותנו. הוא זצ"ל סבור שיש בכלל לאו דלא תסור כל מה שהוא מדברי חכמים בין שהן מצוות כגון מקרא מגילה ונר חנוכה או שהן מן התקנות והסייגים כגון בשר עוף בחלב ושניות לעריות בין שהם בקום עשה כגון שלש תפלות בכל יום ומאה ברכות ולולב שבעה שבגבולין ובין שהן בלא תעשה כגון כל שהוא משום שבות בשבת ויום טוב וכו' שני בגולה ותשעה באב כל מה שיאסור אותן התלמוד או יצוה עליו שאנחנו מוזהרים להתנהג כדבריהם מלאו דלא תסור. וזאת הדעת רמזה הרב הנה במאמר והוא שכתב [עמ' טו] שכל מה שצו חכמים לעשותו וכל מה שמנעונו ממנו נאמר למשה בסיני שיצונו לעשותו והוא אמרו יתעלה על פי התורה אשר ירוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה כי מנענו ית' שלא נשנה את דבריהם בכל מה שיסדרוהו או יעשו בו היקש ואמר לא תסור מן המצוה אשר יגיד לך ימין ושמאל. וכן כתב עוד בלשון הזה

במצות קע"ד אמר שנצטוינו לשמוע בקול בית דין הגדול ולעשות כל מה שיצוו ואין הפרש בזה בין הדבר שיראוהו או שיוציאוהו בהיקש או הדבר שיסכימו עליו שהוא סוד התורה או לפי ענין מהעניינים שיראה להם שיהיה יושר וחזק ותקון הדת. ובתחלת חבורו הגדול אמר במנין המצות ויש מצות אחרות שנתחדשו אחרי מתן תורה וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל כגון מקרא מגלה וחנכה ותשעה באב ונטילת ידים וערובין כל אלו המצות חייבין אנו לקבלם ולשמרם שנ' לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. ומבואר מזה עוד כתב בספר שופטים (ממרים פ"א ה"ב) כלשון הזה אחד דברים שלמדו אותם מפי [השמועה והם תורה שבעל פה ואחד דברים שלמדום מפי] דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ואחד דברים שעשו אותם סייג לתורה ולפי מעשה השעה והם הגזרות והתקנות והמנהגות בכל אחד ואחד משלשה דברים אלו מצות עשה לשמוע להם והעובר על כל אחת מהן עובר בלא תעשה הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו הגזרות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם ועל המשפט אשר יאמרו לך אלו דברים שלמדו אותם מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש. כל אלו דברי הרב. ונתחייב עוד לפי זאת השטה לומר שנעשה זקן ממרא על הגזרות והתקנות לפי שכל העובר על לא תסור אם הורה בזדון נעשה זקן ממרא וחייב מיתת ב"ד שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו' וראה הרב בדעתו כל זה שהוא כן וכתבו מפורש (שם רפ"ד) וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בו בשגגתו חטאת וזדונו כרת כגון שהתיר את החמץ ביום ארבעה עשר בשעה ששית או אסרו בהנאה בשעה חמישית הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה. והנה הרב בונה חומה גבוהה סביב לדברי חכמים אבל היא כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאום לפתע יבוא שברה לפי שהיא סברא נפסדת ברוב מקומות בתלמוד. כי הנה לדעתו המשתמש במחובר כגון שנשמך על האילן או שמטלטל המחט מחמה לצל בשבת או שאמר לגוי ועשה ואפילו הפסיע פסיעה גסה עובר הוא על עשה ועל לא תעשה מן התורה וראוי הוא ללקות מלקות ארבעים אלא שפטרו הרב שם בספר שופטים (שם פ"א ה"ב) מפני שניתן לאזהרת מיתת ב"ד שכל חכם שממרה על דבריהם מיתתו בחנק. והנה לדבריו לוקה הוא לדעת האומר בתלמוד לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לוקין עליו כמו שהוזכר בפרק מי שהחשיך (קנד ב). וראוי לפי הדעת הזו להחמיר מאד בדברי סופרים שכולם תורה הם אין ביניהם שום הפרש ואין בתורה דבר חמור יותר מן השבות שלדבריהם אלא במחוייבי כרתות או מיתות לא בחייבי לאוין שכל דבריהם לאו ועשה הם. ורבותינו בכל התלמוד אומרים הפך מזה שהרי הם דנין כל דברי סופרים להקל. מהם באיסורין כמו שאמרו (ביצה ג ב, וש"נ) ספיקא דאורייתא לחומרא וספיקא דרבנן לקולא. והקלו בחשש איסורין דדבריהם לומר שאני אומר בפרק ראשון שלפסחים (ט ב) אימר דאמרינן שאני אומר בדרבנן דאורייתא מי אמרינן שאני אומר. והאמינו הקטנים שאינם ראויים להעיד כמו שאמרו שם (ד ב) בדיקת חמץ דרבנן והמניניהו רבנן בדרבנן. וכן בענין תחומין נאמן הקטן לומר עד כאן תחום שבת קסבר תחומין דרבנן והמניניהו רבנן בדרבנן כדאיתא בעירובין (נח ב, נט א). ובכתובות (כח ב). ומהם עוד במצות הקלו, אמרו (ברכות כא א) ספק קרא קרית שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ק"ש ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב מאי טעמא ק"ש דרבנן אמת ויציב דאורייתא. ולא עוד אלא אפילו דברים הסותרים זה את זה הקלו. אמרו בפרק במה מדליקין (לד א) אמרו לו שנים צא וערב עלינו לאחד ערב עליו מבעוד יום ואחד ערב עליו בין השמשות זה שערב עליו מבעוד יום נאכל ערובו בין השמשות זה שערב עליו בין השמשות נאכל ערובו משחשכה שניהם קנו ערוב ושאלו מה נפשך אי בין השמשות ימא הוא בתרא ליקני קמא לא ליקני אי בין השמשות ליליא הוא קמא ליקני בתרא לא ליקני, בין השמשות ספיקא הוא וספיקא דרבנן לקולא. כלומר זיל הכא לקולא וזיל הכא לקולא. ועוד עוקרין דבריהם תדיר כמו שאמרו (שבת ד א) הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה. ואמרו (שם כח ב) ביטול כלי מהיכנו דרבנן וצער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. ואף על פי שהצער הזה לא עשאו אדם זה ולא גרם אותו אלא בהמה היא שנפלה מאליה לאמת המים היה ביטול כלי מהיכנו קל בעיניהם מאד מפני שאינו מן התורה ודחו אותו בידיים. וזה רב מאד בתלמוד לומר אתי עשה דאורייתא ודחי ומבטל עשה דרבנן. וכן במחלוקת שבין החכמים הנהיגו זה כמו שאמרו בגמר ע"ז (ז א) אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד גדול בחכמה ובמניין הלך אחריו ואם לאו בדאורייתא הלך אחר המחמיר ובדרבנן אחר המיקל. וגדולה מזה אמרו עוד (ערובין סז ב) בשל סופרים עושין מעשה ואחר כך דנין. ובפרק מי שהחשיך (קנד ב) אמרו לענין שבת מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו קמ"ל, שהוא חדוש אצלם כשאינם דוחים דברי סופרים אפילו משום הפסד מועט. ומטמאין כהנים את עצמם בטומאה שלדבריהם לראות מלכי אומות העולם כדי שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם (ברכו' יט ב). ואף בעונשים

שלדבריהם שלחכמים אין להם אלא נדוי כמו שאמרו (פסחי' נב א) מנדין על שני ימים טובים שלגליות. ואמרו בעושי מלאכה בפורים ולישמתיה מר. ובמזלזל בנטילת ידים ונדוהו (ברכו' יט א) ובמקומות יש להם מכת מרדות והוא למי שעובר על מצות שלדבריהם שהם כעין תורה והם כל הגזרות שגזרו בהם מדבריהם שמכין אותו עד שיקבל אותה עליו או עד שתצא נפשו כמו שמפורש בתוספתא סנהדרין. לא כמו שמחמיר הרב שכותב בכל עבירות שלדבריהם עד שתצא נפשו. וכללו שלדבר שדברי סופרים חלוקים הם בכל דיניהם מדברי תורה להקל באלו ולהחמיר באלו. ואם היה העובר על דבריהם או שאינו מקיים מצות שלהם עובר על עשה ועל ל"ת היה חומר גדול בהם ולא היו ראויים לקולות הללו.

וכן מצינו שהם מחמירין בכל דבר שהוא מצוה מן הקדוש ברוך הוא אפילו על פה והלכו בדברים שהם הלכה למשה מסיני להחמיר בהן כשל תורה כמו שאמרו בפרק ראשון שלקדושין (לט א) ערלה בח"ל הל"מ והקשו והתניא ספק ערלה בארץ אסור ובסוריא מותר, לומר שאם היה הלכה למשה מסיני היה ספיקה אסור. ואולי תתקש ותאמר לדעת הרב כי מה שאמרו בכל מקום להקל בדברי סופרים הוא במחילה ובתנאי מאתם שהם התנו בגזירות ובסייגים שעשו לתורה וכן במצות שלהם שנהלך בהם לקולא כדי לחלק ולהפריש בין מה שהוא דבר תורה ובין מה שהוא מדבריהם אף על פי שבכל אנו מצווים מן התורה ולא היו ספיקות שבדבריהם ראויות להתיר אותן אלא מפני התנאי הזה שעשו בהם מתחלתן. ואין אלו דברים הגונים ולא שלעיקר.

ומפורש אמרו בפרק מי שמתו (יט ב) גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור אחיכו עליה לאו דלא תסור נמי דאורייתא הוא אמר להו רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה כל מילי דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו ומשום כבוד הבריות לא גזרו ביה רבנן. הרי בכאן מבואר שלא זו דלא תסור הוא כשאר הלאוין שלתורה אבל דבריהם על זה הלאו אסמכינהו סמך בעלמא לחזוק לא שיהא בהם מן התורה אזהרה כלל באותו הלאו. ואמרו בפרק כירה (מ א) משרבו עוברי עבירה אסרו הכל אמר רבא ש"מ האי מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עברינא. ואילו היה העובר על שלדבריהם עובר על לאו ועשה שלתורה ונהרג על המראתו לא היו צריכין למאמר הזה כלל. ושם בפרק מי שמתו (כ ב) גבי נשים בברכת המזון אי דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא ואי דרבנן היכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. ובגמר פסחים (קטו א) זבחים (עט א) אמרו ואפילו למאן דאמר מצות אינן מבטלות זו את זו הני מילי דאורייתא ודאורייתא דרבנן ודרבנן אבל דרבנן ודאורייתא אתי דרבנן ומבטל דאורייתא מפני שהוא אצלם כדבר שלרשות דמבטל מצוה. ומדין הזקן עצמו מתברר העניין באור נכון כי כל מה שחשב ודרש בו הרב אינו אמת, אבל דבר ברור הוא שאינו נעשה זקן ממרא על שלדבריהם כלל. וכך אמרו שם בפרק הנחנקין (פז א) לדברי ר"מ שאינו חייב אלא בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וגמירי לה מפר העלם דבר שלצבור והתם אין חייבין על שום איסור שלדבריהם ולא על שלתורה נמי אלא בדבר שהוא מתחייב ממש על זדונו כרת כדמפורש בגמר הוריות (ח א). ולדברי ר' יהודה חייב הזקן אף על התפילין שהוא מצות עשה מפני שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים דדריש (פז א) תורה ויורוך. ולא תבין דברי סופרים המוזכר בכאן שהם גזרות שלדבריהם אלא הפירושים שקבלו מן המדות שהתורה נדרשת בהם או שלמדו אותם על פה מסיני. ומפורש הוא במשנה זו (פח ב) אמרו חומר בדברי סופרים מדברי תורה האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. שהם קבלו בפירוש הטוטפות שנצטוו בתורה שהם ד' שקראם בכאן דברי סופרים. כלומר פירושם לא תקנותיהם. וכבר נתפרש זה בגמר הוריות (ד א) שכל דבר שהצדוקים מודים בו והם פשוטי הכתוב אינו הוראה דזיל קרי בי רב הוא אבל הדברים שאין הצדוקים מודים בו והם המדרשים כולם בהם הוא מתחייב. ובספרי (ר"פ שופטי') בסוף הברייתא השנויה בגמר אלו הם הנחנקים ת"ר כי יפלא וגו' שנו כן על פי התורה אשר יורוך על דברי תורה חייבין ואין חייבין על דברי סופרים. כלומר שאין חיובו אלא על פירוש שלסופרים בדברי תורה לא על דבר שעיקרו דברי סופרים. ולפי שאמרו בגמרא (פז א) שזו הברייתא מתפרשת לדעת ר' מאיר אני אומר שאם קדש אדם בחמץ משש שעות ולמעלה ובא אחר וקדשה בקדושין גמורין והורה הזקן שהיא מותרת לראשון ואסורה לשני ולכל אדם והם הורו שהיא אשת השני, אף על פי שהתיר דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ממש כיון שאין מחלוקתם אלא מחמת תקנה של דבריהם אינו נעשה זקן ממרא דלא קרינ' ביה על פי התורה, אבל ההלכה למשה מסיני תורה היא כמו שדרשו (יומא כח א) תורות שתי תורות אחת שבכתב ואחת שבעל פה. ולזה החדוש נתכוונתי בהאריכי בכאן מפני שטעו רבים בזה. ומכל מקום כללי הרב משתבשין. אבל הדבר הברור המנוקה מכל שבוש הוא שנודיע שאין הלאו הזה לא תסור

אלא במה שאמרו בפירושי התורה כגון הדברים הנדרשים בתורה בגזרה שוה או בבנין אב ושאר שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן או במשמעות לשון הכתוב עצמו וכן במה שקבלו הלכה למשה מסיני תורה שבעל פה שאם יראו הם שזה הדבר אסור או מותר מן התורה לפי מדרש הכתוב או לפי פירושו או הלכה מפי השמועה ממשה רבינו ויראה הוא הפך חייב לבטל דעתו ולהאמין במה שאמרו הם. זהו שאמר הכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין כלומר שנתכסה מהם דבר ונחלקו במשפטי התורה ואיסוריה ונגעיה והעובר על דברי ב"ד הגדול שבדורו וסומך על דעתו עובר על עשה ועל לא תעשה הללו. ואפילו אם נחלקו ב"ד עצמם בדבר הולכין בהם אחר הרוב כמו שאמרו במחלוקתם (פח ב) אם שמעו אמרו להם ואם לאו עומדין למנין רבו המטמאין טמאו המטהרין טהרו. ומה שהסכימו עליו רובם הוא הדבר שנצטוו עליו מן התורה והעובר עליו וסומך על דעתו שאינו כמו שהסכימו הם נעשה זקן ממרא בזמן דיני הנפשות. והוא שנאמר אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן. וענשו אבוד מן העוה"ז ומן העולם הבא. וזו היא כת הצדוקים הארורים ששמם במזרח קראין. כי התורה נתנה לנו ע"י משה רבינו בכתב וגלוי הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים וחתך לנו ית' הדין שנשמע לב"ד הגדול בכל מה שיאמרו בין שקבלו פירושו ממנו או שיאמרו כן ממשמעות התורה וכוונתה לפי דעתם. כי על המשמעות שלהם הוא מצוה ונותן לנו התורה. וזה הוא מה שאמרו (ספרי שם) אפילו אומרין לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שכך היא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה שלא יאמר בעל המחלוקת היאך אתיר לעצמי זה ואנכי היודע בוודאי שהם טועים והנה נאמר לו בכך אתה מצווה. וכעניין שנהג רבי יהושע עם ר"ג ביום הכפורים שחל להיות בחשבוננו כמו שהוזכר במסכת ר"ה (כה א). ויש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל בראשון שלהוריות (ב) בעין יפה, והוא שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להתר והוא סבור שטעו בהוראתן אין עליו מצוה לשמוע דברי החכמים ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו אבל ינהג חומר לעצמו וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמהן בבית דין הגדול ויש עליו לבא לפניו ולומר טענותיו להם והם שישאו ויתנו עמו ואם הסכימו רובם בבטול הדעת ההוא שאמר ושבשו עליו סברותיו יחזור וינהוג כדעתם אחרי כן לאחר שיסלקו אותו ויעשו הסכמה בטענתו. וזהו העולה מן ההלכות ההם. ומכל מקום חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים. אבל התקנות והגזרות שגזרו חכמים למשמרת התורה ולגדר שלה אין להם בלאו הזה אלא סמך בעלמא ואין בהם דין המראה כלל. וכל שכן שהממרה בהן והעובר באחת מהן על דעת שהוא עושה איסור שאינו עובר בלאו הזה ואינו בכלל דין פרשה זו כלל לפי שהיא כולה עונש הממרים לא החוטאים. אבל הם דנו בממרא שלהם עונש הנדוי כמו ששינוי (עדיות פ"ה מ"ו) א"ר יהודה ח"ו שעקביה נתנדה שאין עזרה נעלת על כל אדם שבישראל בחכמה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל אלא את מי נדו את רבי אלעזר בן הנד שפקפק בנטילת ידים וכו'. והנה זה לא קבל עליו גזרה שגזרו בידים לחולין ולא נתחייב אלא בנדוי והוא על כבוד הרב כלומר על כבוד הסנהדרין בעלי התקנה כמו שאמרו בשלישי שלברכות (יט א). והיה זה בזמן דיני נפשות בימי עקביה בן מהללאל ועשה מעשה בהמראתו בדבר שהוא מביא לחיוב כרת בשל דבריהם כעניין בחמץ בשעה ששית ולא הגיע לו מן העונש אלא נדוי זה כי הוא חיובו בידי אדם אבל מחמירין בו בעונש שמים ממאמרם (ע"ז כז ב) ופורץ גדר ישכנו נחש. וכמו שאמרו בגמר ערובין (כא ב) בנטילת ידים דר' עקיבא בבית האסורין אמר תן לי מים ליטול ידי אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידיים הן מגיעין אמר לו ומה אעשה שחייבין עליהם מיתה מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי. וזה מהפלגת חסידותו כבר תמהו עליו ואמרו וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה בזקנותו כך בבחרותו עאכ"ו ומה בבית האסורין כך בביתו על אחת כמה וכמה. ועוד אודיעך כי המצות שחדשו אותן החכמים או הנביאים כגון נר חנוכה ומקרא מגלה אינן באין בסמך הזה. שכך אמרו בפרק במה מדליקין (כג א) במדליק נר חנוכה שצריך לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר שלחנוכה ושאלו והיכן צונו רב אויא אמר מלא תסור רב נחמן אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. רצה רב אויא לומר כשם שכל הגזרות והסייגים שלדבריהם סמוכין על לאו דלא תסור כמו שהזכירו בפרק מי שמתו (יט ב) בענין כלאים שלהם כך המצות שחדשו כגון נר חנוכה סמוכין על אותו הלאו עצמו. ורב נחמן בר יצחק אמר שאין סמך באותו הלאו אלא לדבריהם שיש בהם עיקר בתורה אבל המצות המחודשות מהן אין להם סמך אלא בפסוק שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. והטעם בזה ברור לפי שהדברים שהם מוסיפין במצות התורה עצמן כעין פירוש התורה הוא שהם ז"ל אומרים כל צמר ופשתים הוא כלאים וכל שבות הוא מלאכה וכיוצא באלו שאילו היה דעתם כן היינו חייבין להאמין אותם מזה הלאו בודאי שהוא מחייב אותנו להאמין בתורה כפי הפירוש שיפרשו הם. אבל כשאומרין הדליקו נר חנוכה אין אדם יכול להסמיכו על זה הלאו בשום עניין שאין זה בא בכלל הכתוב שאמר כי יפלא ממך דבר למשפט אלא בכלל שאל אביך ויגדך זקניך

ויאמרו לך שהיא צוואה לקבל מן הזקנים על הכלל. ויש מחכמי התלמוד חולקין על זה וסוברין שאין אנו רשאים לומר אשר צונו במצות הזקנים והוזכר בפרק לולב וערבה (מב ב). והנה נתברר זה. ואני תמה על הרב שזה גמר דעתו וזאת סברא תקועה אצלו יתד שלא תמוט שהעובר על דברי חכמים בין בתקנות בין במצות המתחדשות עובר על עשה ולא תעשה שבתורה ונצטוינו ממה מפי הגבורה לקבל כל מצוה שיסדרו אותה ולעשותה מלא תסור למה יכבד עליו חשבון בעל הלכות שמנה מצות חנכה ומגלה שנאמרו למשה בסיני. אבל אנו עם היות דעתנו שאין בהם זכר בלאו הזה מ"מ מנהג חכמים הוא לומר כלשון הזה לפי שהורשו מאתו ית' מפי הקבלה לתקן ולסדר והם דורשים בזה רמזים וגימטריאות. והתימה שתמה הרב מן תורה צוה לנו משה שירמוז למגלה ונר חנוכה בגימטריא איננו גדול. שכבר דרשו (מגיל' ז א) כתוב זאת זכרון בספר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגלה. כי התורה תצוה ותפרש ותודיע ותרמוז. וכבר רמזה לגלותו בגימטריא כמו שאמרו (סנה' לח א) צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם. וכן אמרו בפרק ראשון שלברכות (ה א) מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לוחות האבן זו המקרא והתורה זו המשנה והמצוה כמשמעה אשר כתבתי אלו נביאים להורותם זה התלמוד מלמד שכולם ניתנו למשה בסיני. והנה זו המימרא מתרצת לבעל הלכות כל קושיות הרב שהרי הם אומרים בכולם ניתנו למשה בסיני. ובגמר ירושלמי במסכת מגלה (פ"א ה"ז) רב ור' חנינא ור' נתן בר קפרא ורבי"ל הוו יתבין ואמרין המגלה הזאת נאמרה למשה בסיני אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה:

והפליאה שאמר הרב זצ"ל [יג - יד] והתבונן והתפלא היאך נחשוב שקריאת ההלל ששיבח בו דוד לאל שמושה רבינו צונו בה. וגם בעיני יפלא מאמר הרב שהוא עצמו מנה במצות (מ' ה) להתפלל לו שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם, וידוע כי בתלמוד אומרין תדיר תפלה דרבנן ומפורש אמרו (ברכו' לג א) אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות קדושות והבדלות. והנה לדעתו צריך שנפרש ונאמר שנצטוו ישראל להתפלל אל הקדוש ברוך הוא ושיבקשו ממנו לבדו יתעלה משאלותם ויפילו לפניו תחנונים בעת צרכם, אבל שיתחייבו להתפלל בכל יום בקר וערב זה תקנת חכמים הוא וכנגד תמידים תקנום. גם בתקנה זו לא פירשו מטבעה שלתפלה אלא היו מתפללים כל אחד ואחד כפי צחות לשונו וחכמתו. וכבר ביאר הרב ז"ל כל זה בפ' ראשון מהל' תפלה (ה"א ג - ה) אמר מ"ע להתפלל בכל יום אבל אין מניין התפלות ולא משנה התפלה הזאת מן התורה וכן היה משה רבינו ועד עזרא ועזרא ובית דינו עמדו ותקנו שמנה עשרה ברכות כדי שיהיו ערוכות בפי הכל ותהיה תפלת לשון העלגים שלמה כתפלת בעל לשון מדברת גדולות הצחה וכן תקנו מניין התפילות כמניין הקרבנות. כל זה כתב הרב בלשון מרווח. והנה הרב למדנו העניין הזה וביאר אותו לנו באור שלם. אם כן למה יתפלא על ההלל שנצטוו למשה בסיני שיאמרו ישראל במועדיהם שירה לאל שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והבדילם לעבודתו ובא דוד ותקן להם את ההלל הזה כדי שישירו בו. וכן השיר שבמקדש מן התורה הוא כדברי האומר (ערכין יא א) עיקר שירה בפה ושירה מעכבת קרבן והוא לדוד כמו ששינו במס' תמיד (ט ב) השיר שהיו הלויים אומרים בבהמ"ק בראשון היו אומרים ל"י הארץ ומלוואה תבל ויושבי בה וכו'. וכן אמרו בבהמ"ק שהוא ודאי מן התורה (ברכו' מח ב) משה תיקן ברכת הזן יהושע תקן ברכת הארץ שלמה תקן בונה ירושלם. וכולן אין מטבען תורה אבל נצטוינו מן התורה שנברך אחר אכילתנו כל אחד כפי דעתו, כענין ברכת מנימין רעיא שאמר בריך רחמנא מאריה דהאי פיתא (שם מ ב), ובאו הנביאים ותקנו לנו נוסח מתוקן הלשון וצח המליצה ושינו בו אנחנו עוד בגלות ומלכות בית דוד משיחך מהרה תחזירנה למקומה ותבנה ירושלם עיר קדשך. כי הענין תקן שלמה ובית דינו והלשון כפי הזמנים יאמר. וכן כל מה שאנחנו משבחים בו לאל יתעלה כך הוא. ולמה יתמה הרב בהלל זה ביסודו שלדוד יותר מהתושבחות כולן. ומלבד זה שאין לרב המתמיה בזה שום ראיה שיהיו המזמורים האלו שלהלל זה לדוד אבל שמא למשה רבינו הם כמו תפלה למשה איש האלהים ואחד עשר מזמורים שעמו כי זה ספר תהילות מחובר מכל השירות שנאמרו בישראל ברוח הקדש וחכמים מייחסים מהם לאדם הראשון ולאברהם אבינו כמו שהוזכר בגמר (פסחים) [בתרא] [יד ב]. והרי בהלל זה עצמו הזכירו חכמים שאינו לדוד אמרו שם בפרק ערבי פסחים (ק"ז א) הלל זה מי אמרו א"ר יוסי אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים וחולקין עליו חבריו לומר דוד אמרו ונראין דבריו מדבריהם איפשר שחטו ישראל את פסחיהם ונטלו לולביהם ואין אומרין הלל. ושם עוד הלל זה מי אמרו ר' אליעזר הגדול אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם פרעה הרשע הם אמרו לא לנו ה' לא לנו ורוח הקדש משיבה למעני למעני עד וחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנוהו

שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא על הצבור ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן. והנה לדעת ר' אליעזר הוא למשה על צרתן עם פרעה ולדברי חכמים לא על צרה ידועה שלפרעה אבל הוא שירה לכל הפרקים והצרות ולגאולה העתידה מתקנת נביאים שביניהם. ומה שאמרו נביאים שביניהם ירמוז לדור שיצא ממצרים למשה אהרן ומרים ואל אצילי בני ישראל ולכל שבהם רוח הקדש. או יהיה פירושו תקנוהו שייחדו להם השיר הזה לפרקים ולצרות כמו שאמרו בברכות (לג א) אנשי כנסת הגדולה תקנינהו. אם כן אין שאלה לרב על בעל ההלכות בהלל זה כלל. ואמנם כבר הודינו שבעל הלכות מכניס בחשבון הזה מצות שלדבריהם למדנו עליו זכות וכתבנו התנצלותו. אבל התעוררנו על ההלל מפני שאין לנו מפורש בהלל שלשחיטת הפסח ואכילתו והלל שלנטילת לולב דאורייתא וראשון דפסח ועצרת. בכל אלו אין לנו ראייה שיהא מדבריהם. וכבר אמרו בגמר תענית (כח ב) הלל דראש חדש לאו דאורייתא ומשמעות זה דבימים שהיחיד גומר בהם את ההלל הוא דאורייתא. ובמסכת ערכין (י ב) דרשו בו השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון שירה שאינו מקודש לחג אינו טעון שירה. ואף על פי שזה מדברי קבלה הוא, אבל יאמר הנביא כי ישירו לאל המושיע אותם מיד סנחריב כאשר הם משוררים בליל התקדש חג והוא ליל אכילת הפסח שהיו משוררין בקול גדול כמו שאמרו (פסחי' פה ב) כזית פסחא והלילא פקע איגרא. ועוד אם הוא מדבריהם למה יתמה ר' יוסי אפשר שחטו ישראל את פסחיהם ולא אמרו שירה נטלו את לולביהן ולא אמרו הלל. והלא דוד אמרו כדברי הרב והוא ובית דינו תקנוהו או ב"ד שלאחריהם תקנו אותו על הפסח ועל הלולב וכיון שתקנה הוא אין לו לר' יוסי קושיא על מי שיתן אותה התקנה לדוד האומר ההלל או לב"ד אחרון אבל הראוי שיהא מייחס אותה לאנשי כנסת הגדולה שמתקנין תפלות וברכות. ועל כל פנים יאמרו שהלל זה עצמו מוקדם לדוד. והנראה מדבריהם שהוא מן התורה כמו שפירשתי ויהיה הל"מ או שהוא בכלל השמחה שנצטוינו בה כמו שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם כי עיקר השירה בפה וכלי לבסומי קלא הוא ונצטוינו בשמחת השיר על הקרבן ושלא בשעת הקרבן בכלל השמחה אלא שמיעטו ראשי חדשים בגבולין מפני שאינו מקודש לחג ואינו טעון שירה. ושם במסכת ערכין (יא א) אמרו מניין לעיקר שירה מן התורה מהכא תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב אי זו היא עבודה שהיא בשמחה ובטוב לבב הוי אומר זו שירה. אם כן אפשר שנדרוש בימים טובים שכתוב שמחה ונתרבו כל מיני שמחות שתהא השירה מכללם. אבל בשני ממסכת ברכות (יד א) אמרו בהלל ובמגלה מהו שיפסיק מי אמרינן קריית שמע דאורייתא פוסק הלל דרבנן לא כל שכן או דלמא פרסומי ניסא עדיף. וזה מראה שהוא מדבריהם. אבל אפשר שעל ימי חנכה ועל ימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל נאמר וכמו שחלקו אחר כך במימרא הסמוכה לזו ודומיא דמגלה שאלו אבל הלל באכילת פסחים ונטילת לולב יהיה מן התורה כמו שנראה מפשטי שמעות אלו שהזכרנו. ומכל מקום בעל ההלכות פטור מכל התביעות והתרעומות הללו:

ובתשובה השנית חתם תכנית, חרש על בעל ההלכות האריך למענית. אמר ז"ל [טו - ז] אם ימנה כל מה שהוא דרבנן מפני שהוא בכלל בלא תסור לאי זה דבר פרטו אלו יותר מזולתם וכמו שמנו נר חנכה ומקרא מגלה היה להם למנות נטילת ידים וערוב שהרי נברך אקב"ו על נט"ו ועל מצות ערוב כמו שנברך על מקרא מגלה ולהדליק נר של חנכה והכל מדרבנן ובבאור אמרו מים ראשונים מצוה אמר אביי מצוה לשמוע דברי חכמים כמו שאמרו במגלה ונ"ח היכן ציונו מלא תסור. וזו התשובה החמיר בה הרב מאד ואמר [כ] כי היותם מונין קצת הדברים שהם מדרבנן ומניחין קצתם בבחירה מהם זה דבר לא ישמעהו ולא יקבלהו בשום פנים אמרו מי שאמרו. ואני תמיה על הרב בפליאה הזאת שהתפלא. כי הטעם לבעל ההלכות בערוב ברור הוא לפי שאין בכל ענייני הערוב מצוה חדשה מדבריהם שתמנה אלא אם אמרו במצות העירוב לאו, כלומר שיהא אסור להוציא מרשות היחיד לחצר המשותף בלא ערוב, הרי העובר עליו עבר על ל"ת מלאכה מדבריהם. ואם אמרו בערוב שבות מהוצאה זו הרי הוא בכלל שביתה. דשבות מדבריהם מלאכה אחת היא מכמה מלאכות של שבת. וכי נביא בכלל חשבון המצות המוציא לכרמלית שהוא מדבריהם (שבת ו א) ואין רוכבין על גבי בהמה ואין שטין על פני המים (ביצה לו ב) וכל שאסרו חכמים משום שבות. אלא כולן בכלל עשה ול"ת של שבת הן כמו שאבות מלאכות כולן לאו אחד בשבת. וכן הליכת יותר מאלפיים הוא הדין והוא הטעם. אבל ענין נטילת ידים שהקשה עוד יש בו טעם על דעת בעל ההלכות שאין נטילת ידים לחולין משום מצוה שחדשה סופרים אלא גזרה משום תרומה כמו שאמרו בפרק כל הבשר (קו א) אין נטילת ידים לחולין אלא משום סרך תרומה. ובתרומה עצמה גזרה היא משמונה עשר דבר שגזרו בו ביום והאוכל בלא נט"ו (שבת יד ב). אבל תרומה בטומאת הגוף [אינה] מדבריהם וכבר נמנה הלאו שלאוכל תרומה בטומאה וכל

הטומאות בין שלתורה בין שלסופרים בכלל. ומה שאמרו ועוד משום מצוה ופירש אביי מצוה לשמוע דברי חכמים. והיא המצוה הזו בעצמה שראו להאכיל הכל בטהרה. אמר תחלה שאינו אלא סרך שנהגו ונסרכו בה מפני שראו אוכלי תרומה נוטלין ידיהם וחזר ואמר ועוד משום שצוו חכמים כן משום גזירה דתרומה. ורבי פירש שיש בה עוד סמך מדרש לדברי תורה ומצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידידיו לא שטף במים א"ר אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנט"י מה"ת דדרשינן הא אחר שלא שטף במים טמא. ומ"מ מפני הטומאה נגזר. תדע שהרי החמירו בדבר שטיבולו במשקין (פס' קטו. ה' ברכו' רפ"ו). והכל חוזר לגזירת טומאה בדברים הצריכים להאכל בטהרה. ואם תאמר שראוי למנותן מצוה מפני שהערוב עצמו יקרא מצוה מדבריהם שהרי אנו מברכין עליו אקב"ו על מצות ערוב וכן נטילת הידים, תדע ותשכיל שאין זה אצל בעל ההלכות מצוה שתמנה לפי שאין אדם מצווה לעשות הערוב או שלא לעשותו ואינו כלל בקום עשה. וכן נטילת הידים אין מצוה בחיוב כלל ולא הטילו חכמים על האדם שיטול ידידיו כלל ולאכול והנוטל ידידיו עשרה פעמים ביום ואוכל אין לזה מצוה יותר מזה. אבל אלו היתר האיסור הן. דומה למצות השחיטה שתקנו בה נמי (פס' ז ב) וצונו על השחיטה ודקדקו בה לימא לשחוט לא סגיא דלא שחיט. ואלו וכיוצא בהן לאו הבא מכלל עשה ועיקרן הוא הלאו שנאמר בהן כענין כל צפור טהורה תאכלו [הו' ברמב"ן שרש ד קיא: וריש שרש ו]. והיאך יקפיד על בעל ההלכות שימנה מצוה כזו מדברי סופרים והוא [אינו] מונה כיוצא בה מן התורה כי אין אצל בעל ההלכות בא במנין מצות עשה אלא מצות שהן קום עשה שעשייתן מצוה עלינו אבל שהן באות מכח שב ואל תעשה ואין בשביתתן מצוה או בעשייתן אין באות לו בחשבון אלא אם נאמרו בלאו הלאו שבהן ימנה בלאוין והוא לא מנה השחיטה:

והתשובה השלישית לבי אליה אשית והנה גנבתה רוח קדים חרישית. אמר הרב זצ"ל [יט] והפליאה הגדולה לאי זה ענין מנו מצות עשה שהן מדרבנן ולא מנו כמו כן מצות ל"ת שהן מדרבנן וכמו שמנו במצות עשה מקרא מגלה ונר חנכה ומאה ברכות והלל היה להם למנות כמו כן בכלל ל"ת אחת ועשרים שניות באחת ועשרים ל"ת ואחות חלוצה. ודעת בעל הלכות גדולות בזה לא נפלאה היא ולא רחוקה היא שכל גזרה שגזרו חכמים לעשות סייג לתורה דלא ליגע באיסורא דאורייתא אינה באה בחשבון הזה כענין שעה ששית בחמץ דעבדו רבנן הרחקה יתירא כי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא זו אינה מצוה בעצמה שתהא ראויה להמנות אבל הוא גדר למצוה שלתורה וחלק ממנה. והשניות כולן משום סרך הן ומטעם גזרה אסרו אותן כמו שאמרו בגמר יבמות (כא א) הכא אי לאו שניות קא פגע בערוה. ושם (כא ב) אמרו עוד היא גופה גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה אמר רבא אטו כולוהו לאו גזרה לגזרה נינהו. הרי שכולן גזירה הן. אבל מקרא מגלה ונר חנכה והלל ומאה ברכות וכל שמנאן בעל ההלכות מצות בפני עצמן הן שנצטוו בהן מב"ד הגדול ואין בהן משום גזרה והרחקה מאיסורי התורה, ואלו השניות גם כן לא נסמכו ללאו דלא תסור שאין להם ענין במשמעות התורה ואין חכמים יכולין לכלול אותם באיסור תורה אלא הן וכיוצא בהן נסמכו למצות עשה ושמרתם את משמרת. ודרשו שם במסכת יבמות (כא א) עשו משמרת למשמרתי והקשו הא דאורייתא היא דאורייתא היא ופרשוה רבנן כל התורה נמי רבנן פירשוה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא כמו שסמכו השאר ללאו דלא תסור נמי אסמכתא בעלמא:

והתשובה הרביעית היא [יג] שמנה בעל ההלכות נחום אבליים ובקור חולים וקבורת מתים והלבשת ערומים. ודברי הרב בתשובה הזאת תמימים מפני שדברי בעל ההלכות עלומים. אמר [יז - יח] שמנה הלבשת הערום מפני שמצא בישיבה כי תראה ערום וכסיתו כי אולי חשב מצות המזון ומצות המלבוש שתיים מזה הכתוב בקבלה ואם כן היא באמת סברא נפסדת שזה כולו נכנס בכלל מה שאמר יתע' בתורה די מחסורו שהוא כולל החסרונות כלם כמו שאמרו אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו וכן אפילו להשיאו אשה כמו שנתבאר במסכת כתובות (סז ב). הכל כמו שכ' הרב זצ"ל. וכן נחום אבליים ובקור חולים אמר [ש"ב עמ' נד] שמנה אותן מצות בפני עצמן מפני שהן נדרשות בתלמוד אשר ילכו בה זה בקור חולים ושם הקשו הייני גמילות חסדים והשיבו לא צריכא דאפילו בבן גילו, וכן דרשו בה זו קבורה והקשו הייני גמילות חסדים והשיבו לא צריכא דאפי' לזקן ואינה לפי כבודו. ותשובת הרב על זה בעיקר השני תשובה עוקרת עיקרים גדולים מסעפת פארות גבוהות עוד עתיד אני להתוכח בהן בעזרת הבורא. אבל בעל ההלכות הוציאן למצות האלו מוהלכת בדרכיו שהיא מצות עשה באמת כתב [אות לב - ו] וללכת בדרכיו ולהלביש ערומים לקבור מתים לנחם אבליים לבקר חולים. ומצוה אחת הן. וזה ממה שאמרו בגמר סוטה (יד א) אמר רבי חמא בר' חנינא מאי דכתיב אחרי י"י אלהיכם תלכו וכי איפשר לו לאדם ללכת אחר הקדוש ברוך הוא אלא מה הקדוש ברוך הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים מה הקדוש ברוך הוא מבקר חולים אף אתה בקר

חולים מה הקדוש ברוך הוא קובר מתים אף אתה תקבור מתים מה הקדוש ברוך הוא מנחם אבליים אף אתה תנחם אבליים. מכאן הוציא אותם ומנאן מצוה. והרב מנה מצות ח' להדמות בו ית' כפי יכלתנו והוא שנ' והלכת בדרכיו והביא מ"ש מה הקדוש ברוך הוא רחום אף אתה היה רחום וגו'. ואמר וכפל זאת המצוה בלשון אחר שנ' אחרי י"י תלכו ובא בפירוש עניינו להדמות אליו בפעליו הטובים. וא"כ למה יתמה על בעל ההלכות. הוא תפש הלשון השנוי בספרי במצוה הזאת ובעל ההלכות תפש לו הלשון השנוי בגמ'. והנראה בכל זה שכל אלו גמילות חסדים הם ובכלל ואהבת לרעך כמוך הם נכנסים וכל שנתרבה בגמילות החסד בזקן ואינה לפי כבודו ובבן גילו מאי זה מקום שיתרבה הכל מצוה אחת היא לגמול חסד עם האח. ולפי דעתי עוד כי אין ראוי למנות שום מצוה משום אזהרת יתרו למשה רבינו באילו להודיע אותם לישראל ולדרוש להם שיהיו זריזים באלו המצוות תמיד כדי לשכן ביניהם אהבה ואחוה שלום וריעות כי בכך יתמעטו התרעומות והדינין ביניהם ולא יצטרכו למשפטים בכל עת וזה מעצתו אליו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כמו שהזהיר והודעת להם זו בית חיייהם ופירושו שילמדו אומנות יחיו ממנה כי בה גם כן יתמעטו הגזלות והדינין ואין מי שיביא זו בחשבון המצוות. ואני תמיה למה הזכיר הרב בכלל תשובתו קבורת מתים. כי קבורת מתים בודאי יש בה מ"ע דכתיב כי קבור תקברנו ביום ההוא וזו מצות עשה דרשונה בסיפרי ומנאה הרב (מ"ע רלא). וכבר הביא הרב צ"ל (שם) מה שדרשו מן הנתלה לשאר המתים. ולא עוד אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה (סנה' מו א, הל' סנה' פט"ו ה"ח), וכמו שנלמד לא תעשה לשאר המתים כן נלמד העשה. ובעל ההלכות שלא מנה העשה הזה בנתלה חייב הוא למנותו במתים סתם. וא"ת שמא הקפיד הרב על בעל ההלכות מפני שאמר קבורת מתים ולא אמר קבורת מתו שאין מתחייב בה אלא קרובים, גם זו אינה תורה. שבמקום קרובים ודאי עליהם מוטלת אבל אם אין שם קרובים יהיה מת מצוה שמצות עשה שלו דוחה פסח ומילה וכהן גדול ונזיר והחמירו בה יותר משאר המצוות. אבל חשוב תקופות שמנה בעל ההלכות היא מצות עבור שנים על התקופה דכתיב (ס"פ ראה) שמור את חדש האביב על פי מה שאמרו בגמר ר"ה (כא א) כדחזית דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה לההיא שתא ולא תיחוש לה דכתיב שמור את חדש האביב שמור אביב שלתקופה שיהיה בחדש ניסן ושנו בסיפרי שמור את החדש שהוא סמוך לאביב מלמד שמעברין את השנה שיהא אביב בזמנו יכול אם היתה חסירה ארבעה עשר יום או חמשה עשר יום ת"ל חדש לא פחות ולא יתר יכול אם היתה חסירה ארבעים או חמשים יום ת"ל חדש לא פחות ולא יותר וזו מ"ע היא כמו שאמרו חכמים (מנחו' לו ב) השמר דעשה עשה הוא. והנה הרב עצמו מנה מצות קנ"ג לקדש חדשים ולחשב שנים וחדשים בבית דין בלבד שנ' החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. ואמנם הרב יחשוב כל תיקוני העיבור מ"ע אחת. אבל בעל ההלכות יעשה אותן שנים. מנה קביעות ראשי חדשים וחשוב תקופות כלומר עבור שנים. כי אצלו החדש הזה לכם מ"ע אחת להורות על קביעות החדש ושמור את חדש האביב או ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (ס"פ בא) שמורה על עבור השנים מ"ע אחרת. ומצאתי לו ראייה מדבריהם ז"ל אמרו בסיפרי האזינו השמים דבר אחר שלא עשו מצות שניתנו להם מן השמים ואלו הן מצות שניתנו להם מן השמים עבור שנים וקביעות חדשים שנ' והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ותשמע הארץ שלא עשו מצות שניתנו להם מן הארץ ואלו הם מצות שנתנו להם בארץ לקט שכחה ופאה תרומה ומעשרות שמטים ויובלות. אבל מה שחשד הרב (שרש ב עמ' נה) לבעל ההלכות כי חשוב תקופות שהוא מונה הוא לידע חכמת התכונה ולחשוב בה ושהיא מצוה מדבריהם שסמכו לכתוב ממה שאמרו (שבת עה א) מניין שמצוה על האדם לחשוב תקופות ומזלות שנ' ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חשוב תקופות ומזלות, חלילה לבעל ההלכות כי זו אינה מצוה מדבריהם אלא ליודעים בה הוא מצוה על דרך הזרוז שיסתכלו בה ויודיעו עתידות לשאר האומות כענין המימרא השנית שחזר ואמר (שם) כל היודע לחשוב תקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר את פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. וזו היא ששנינו (אבות ספ"ג) תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה ואם כן תהיה חכמת הגימטריא מצוה. ואם היה דעת בעל ההלכות כן היה מזכיר תקופות ומזלות:

והנה פטרנו בעל ההלכות מהיות טועה בשגיאות הגדולות אשר האשים אותו בהן הרב צ"ל. ועם כל זה יותר דברי הרב קרובים לנו ונראין בעינינו שלא ימנו במנין הזה אלא מצות שהן מן התורה בלבד אם יהיה החשבון עולה בידינו. אבל היא אצלנו חכמה נעלמה מכמה ספקות אשר בענין וכמה מחלקות במנין: וכבר עוררתיך [עמ' מ:]: על הלואין הבאים מכלל עשה שאין בעל ההלכות מונה אותם כלל. וכן נראין הדברים. כי למה נמנה מניעה שיש בה

לאו מפורש ולא הבא מכלל עשה בשתים ונחשוב זו הצוואה מכלל הלאוין וזו בכלל העשה ולא נחשוב מניעה שיש בה שנים ושלושה לאוין לשתים ושלוש. אם נלכה אחר המעשה שאנחנו עושים אינה לנו אלא אזהרה אחת שנמנענו מדבר פלוני, ואם נלך אחר צוואת הקדוש ברוך הוא לנו הרי הם כמספר הפסוקים אשר הוזהרנו בהם. ואם ידענו כי מנין הרב הוא המקובל נסבול כל זה ונאמר כי שנוי האזהרה להקב"ה מלאו לעשה כלומר מלאו גמור ללאו הבא מכלל עשה יעשה אותם מצות במנין וזו האזהרה אמורה עם הלאוין וזו עם העשה. אבל יש בדברי הרב עוד ספיקות עמוקות כאשר יתבאר בעזרת הבורא יתב' שמו ויתעלה: